

اخلاق یکی از گسترده ترین و موثرترین اسباب ارتباط و تعامل انسان با جامعه‌ی خویش است. آن چه به فرد کمک می‌کند تاب‌تواند موفقیت زیادی را در این زمینه کسب کند. بهره‌گیری از الگوی مناسب اخلاقی است از این منظر حضرت زهرا(س) عالی ترین سرمشق اخلاقی برای دنیای بشر است.

امروزه سبک‌های زندگی غربی که توسط امپراتوری رسانه‌ای به مردم دنیا القا می‌شود در این سبک زندگی الگوهایی را به جوانان ما با همان ابزار رسانه معرفی می‌کند که نه تنها باعث ارتقا روش و سبک زندگی نیستند بلکه اساساً خود این الگوها یا در نهایت خودکشی کرده‌اند و یا سراسر زندگی آنان مملو از مشکلات و ناهنجاری است. بنابراین معرفی الگوهای مناسب برای هدایت صحیح ضرورت می‌نماید. یکی از شخصیت‌هایی که می‌تواند الگوی مناسبی برای مردم جامعه ما باشد، حضرت فاطمه زهرا(س) است. کسی که امام زمان (عج) او را الگوی خود معرفی می‌کند.

حضرت زهرا(س) الگوی همه رهروان راه حق در طول قرون و اعصار است. آن بانوی یگانه در دوران کوتاه عمر بابرکتش به گونه‌ای در عبودیت خدا غرق شد که نور وجودش از بسط خاک تا عرش افلاک را در نور دید و الگوی همگان حتی در برخورد با مخالفان گردید. مقاله حاضر با روش کتابخانه‌ای و رویکرد اخلاقیه بررسی سیره اخلاقی حضرت زهرا(س) در برابر مخالفان پرداخته و به این نتیجه می‌رسد که یکی از برجسته‌ترین ویژگی‌های آن حضرت شفقت و مهربانی و مدارا با مخالفان می‌باشد.

وجود مقدس و نورانی حضرت از مصادیق بارز ثقلین و محور و کانون ثقل کبیر بوده و عقل بشری از درک مراتب وجودی آن ذوات مقدسه ناتوان است. پیرامون شخصیت صدیقه طاهره (س) نگارش‌های فراوانی انجام پذیرفته است. از جمله کتاب‌هایی که در مورد سبک زندگی و سیره اخلاقی حضرت زهرا(س) نوشته شده است: کتاب سیره اخلاقیو سبک زندگی حضرت زهرا(س) تألیف محمد رضا جباری، بانوی نمونه اسلام نوشته ابراهیم امینی، تحلیل سیره فاطمه زهرا(س) از علی اکبر بابازاده و... می‌باشد. در عین حال تنها معدودی از نوشته‌ها به سیره اخلاقی آن حضرت به صورت اجمالی پرداخته است نوشتار حاضر به بررسی سیره اخلاقی آن حضرت در برابر مخالفان پرداخته تا با ارائه مصادیق عینی از زندگی آن بزرگوار شیوه‌های برخورد با مخالفان را تبیین نماید.

مفهوم شناسی

تعاریف هر یک از مفاهیم محوری و ارائه‌ی شفاف برای پژوهش حاضر از اساسی‌ترین مباحث مقدماتی است که قبل از شروع به تحقیق به ارائه‌ی معنای لغوی و اصطلاحی آن‌ها پرداخته می‌شود.

سیره

سیره در لغت

سیره در زبان عربی از ماده «سیر» است، سیر یعنی حرکت کردن، رفتن، راه رفتن و همچنین نوع راه رفتن. سیرت بر وزن «فعله» است. و در زبان عربی، دلالت بر نوع می‌کند.^۱ راغب اصفهانی سیره را به معنای حالتی دانسته که انسان یا غیر انسان بر آن حالت باشد. طریحی نیز، سیره را به طریقه، هیئت و حالت معنا کرده است.^۲

سیره در اصطلاح

سیره در اصطلاح به آن بخش از رفتار و روش عملی هر شخص گفته می‌شود که از حالت وحدت و یکبار یا چند بار محدود انجام گرفتن بیرون آمده باشد و به مرحله تکرار و مداومت رسیده باشد، و به صورت یک سبک و متد درآمده باشد.

اخلاق

اخلاق در لغت

جمع خُلُق و خُلُق می‌باشد. خُلُق به معنای قوا و سجایا و صفات درونی که با چشم دل دیده می‌شود. در اصطلاح اخلاق مجموعه‌ای از صفات روحی و باطنی انسان است یا علمی است که از ملکات و صفات خوب و بد و ریشه‌ها و آثار آن سخن می‌گوید.^۳ در لغت نامه‌ی دهخدا اخلاق جمع خُلُق و در لغت به معنای خوبی هاست.

اخلاق در اصطلاح

اخلاق در اصطلاح دانشمندان و عالمان اخلاقی معانی و کاربردهای متفاوتی دارد.

^۱ عمید 1380 ش، ذیل واژه

^۲ طریحی 1414 ق، ذیل واژه سیره

^۳ تهذیب الاخلاق ص 51

الف) صفات راسخ نفسانی: صفات و هیئت های پایدار در نفس که موجب صدور افعالی متناسب با آن ها به طور خود جوش و بدون نیاز به تفکر و تأمل از انسان می شوند.^۱

ب) صفات نفسانی: هرگونه صفت نفسانی است که موجب پیدایش کارهای خوب یا بد می شود چه آن صفت به صورت پایدار و راسخ باشد و چه به صورت ناپایدار و غیر راسخ، و چه از روی فکر و اندیشه حاصل شود و یا بدون تفکر و تأمل سرزند.

ج) فضائل اخلاقی: گاهی واژه ی اخلاق صرفاً در مورد اخلاق نیک و فضائل اخلاقی به کار می رود.^۲

مخالف

مخالف در لغت

نظیر مخالفت، خلاف، خالف و تخلف از کلمه ی خلف مشتق شده اند و خلف ضد قدام است و به معنی ضد نیز آمده است.^۳ در فرهنگ نفیسی به معنای خلاف ناموافق، ضد دشمن و خصم آمده است و مخالفت کردن یعنی موافقت نکردن. اعتراض کردن و برخلاف گفتن و نافرمانی کردن.^۴ در کتاب های دیگر لغت فارسی مخالف به همان معانی، عدم موافقت، ضدیت، عداوت و دشمنی کردن به کار رفته است. مرحوم راغب اصفهانی در کتاب مفردات خویش درباره ی واژه ی مخالف و مشتقات آن می نویسد: مخالفت یعنی اینکه هر کس راه روشنی غیر از راه و روش دیگری در کار و سخن برگزیند و در ادامه توضیح می دهد: خلاف کردن فراگیرتر و اعلم تر از ضد است زیرا دو چیز ضد هم مختلف است ولی دو چیز مختلف ضد هم نیستند.

مخالف در اصطلاح

مخالف در کلمات دانشمندان اسلامی به معنای وسیع و عام به کار رفته است و مخالف را بر منتقدان و خرده گیران بر ائمه (ع) و نیز بر کسانی که علیه آنان توطئه می کردند و خشونت و جنگ به راه می انداختند، استعمال نموده اند. از نظر شیخ مفید منظور از مخالف کسانی هستند که اقدام عملی علیه شیعیان دارند و خشونت را علیه آنان به کار می گیرند.

^۱ فلسفه اخلاق، مصباح یزدی محمد تقی، تحقیق و نگارش احمد حسین شریفی، ص 20، چاپ سوم، پاییز 1394

^۲ همان ص 22

^۳ ابن منظور، لسان العرب، قاهره، دایره المعارف، 1119م، ج 2، ص 1234.

^۴ فرهنگ نفیسی، نفیسی علی اکبر تهران، کتاب فروشی خیام، ج 5، ص 3190-3191.

در آمدی بر زندگی حضرت زهرا(س)

حضرت فاطمه زهرا(س) متولد 5 بعثت سال 11 قمری دختر گرامی پیامبر اکرم (ص) و حضرت خدیجه (س) و همچنین همسر امیرالمومنین (ع) و مادر امام حسن، امام حسین (ع)، و حضرت زینب و ام کلثوم (س) هستند.

این بانوی بزرگ که در دین اسلام از جایگاه ویژه ای برخوردار است و این جایگاه بدلیل ویژگی های خاصی که دارد ممتاز شمرده می شود آن حضرت معصومه و 12 امام شیعه از نسل اوست در قرآن نیز سوره هایی همچون سوره نساء، کوثر، انسان، آیه ی تطهیر و آیه ی مودت در حق آن حضرت و خانواده ی ایشان نازل شده است. به طوریکه دوستی و دشمنی با آن حضرت به منزله دوستی و دشمنی با خدا و پیامبر شمرده میشود.

حضرت زهرا(س) در سال دوم و یا سوم هجری با امیرالمومنین (ع) ازدواج کردند و در آیاتی از قرآن که آن بانوی بزرگ به همراه حضرت علی (ع) و امام حسن و حسین (ع) به عنوان اهل بیت پیامبر (ص) نامیده شدند و مورد عنایت پیامبر (ص) قرار گرفتند. حضرت (س) پس وفات پدر بزرگوارش از حق خلافت حضرت عتی (ع) که به وسیله ی پیامبر (ص) از طرف خداوند انتخاب شده بود دفاع کردند و بر اثر حمله ی عمر بن خطاب و مهاجمانش که به هواداری از ابوبکر آمده بود در تاریخ سوم جمادی الثانی سال 11 قمری به شهادت رسیدند و در مدینه منوره شبانه توسط حضرت علی (ع) و چند تن از یاران با وفای ایشان به صورت مخفیانه به خاک سپرده شدند.

حضرت زهرا (س) کسی است که خدادند نور فاطمه را قبل از آفرینش و خلقت آسمان و زمین بوجود آورده به طوریکه پیامبر (ص) میفرماید: قبل از آنکه خداوند آدم را خلق کند فاطمه (س) را آفرید و در آن هنگام ارواح خلق شده بودند چون خداوند آدم را خلق کرد و ارواح را بر او عرضه داشت که فاطمه در آن زمان در جایگاه مخصوص خود در عرش ذکر خدا می کرد و حاصل چهل روز عبادت و ریاضت خالصانه پیامبر (ص) استدر سرگذشت ولادت مبارک حضرت زهرا(س) چندین نکته جالب وجود دارد که عبارتند از:

1: ظاهر شدن جبریل در هیبت و هیکل اصلی خود دلیل اعجاز و عظمت خلقت صدیقه طاهره است.

2: دوری از مردم؛ انس با خدا، عبادت و نماز روزه ی چهل روز دلیل بر قداست و شخصیت ملکوتی حضرت زهرا(س) است.

3: آمدن سه ملک مخصوص یعنی جبریل، میکائیل و بخصوص اسرافیل که هیچگاه زمین نیامده بود مگر همان یکبار آن هم بامقدمات و تشریفاتی بسیار با طبق خوراک از بهشت به منظور مقدم فاطمه (س) به این دنیا است .

4: آشکار شدن نور حضرت زهرا (س) برای مادرش در لحظه انعقاد نطفه، دلیل بر حیات نطفه ی پاک حضرت زهرا (س) است چون از جهان زنده آمده بود و بعد از یک شبانه روز در رحم مادر می دید و می شنید .

5: سخن گفتن نوزاد با مادر از داخل رحم در دفعات مختلف یکی دیگر از معجزات خداوند است.

6: شهادتین گفتن نوزاد، بر شمردن اسامی امامان معصوم به هنگام تولد، بشارت دادن به پیامبر (ص) به وجود دختری مبارک.

7: آمدن چهار زن برجسته ی عالم هنگام تولد و نیز ورود ده حوریه و آوردن آب کوثر و وضوشت و پارچه از بهشت.

حضرت فاطمه (س) با آنکه نمونه بارز یک زن کامل است ولی هنگامیکه در مقابل مخالفان اهل بیت و خداوند چه در محیط خانواده و چه در محیط بیرون همیشه با سخنانش همه افراد را تحت تاثیر قرار میداد.¹
رسول اکرم (ص) در مقام منزلت او فرمود: "اگر همه خوبی ها و کمالات به صورت شخصی درآید، آن شخص فاطمه است، بلکه از آن هم والاتر. دخترم فاطمه بهترین اهل زمین است؛ از جهت عنصر وجودی، شرافت و کرامت".²

حضرت فاطمه زهرا (س) با تحمل رنج تعلیم و تربیت و زجر تبلیغ اسلام همیشه پاسداری از ارزش ها و مفاخر اصیل، مبارزه ی پیگیری با بدعت ها، جهل و دفاع از ولایت را خط مشی خود قرار داد.

برخورد حضرت فاطمه (س) با مخالفان در دفاع از ولایت

بزرگترین هدف مبارزات ائمه در جایگاه انسان کامل، تشکیل حکومت اسلامی آن هم بر پایه امامت امام بر حق است؛ از این رو چشمگیرترین فعالیت حضرت فاطمه (س) در ظرف زمانی خاص خود و با توجه به شرایط سیاسی و اجتماعی آن روزگار، اثبات امامت امیرالمومنین (ع) به عنوان اصل اساسی دین اسلام است؛ زیرا تبعیت از صراط مستقیم امامت و دوری از راه های متفرقه و پراکنده، فرمان الهی است: «وَأَنَّ

¹ جلوه های رفتاری حضرت زهرا، انصاری عذرا، ج هجدهم، 1393

² فرائد السمطين، ج 2، ص 68، القطره، جزء الاول، ص 181-182.

خلافت مسلم حضرت علی علیه السلام قابل تأمل است. در حقیقت، فاطمه زهرا علیها السلام به نام غصب حق مالکیت خویش، به اعتراض سیاسی و استیضاح حاکم وقت پرداخت و به مسجد رفت و خطبه خواند.^۱

در این خطبه، چند فراز و نمود خاص وجود دارد. فاطمه زهرا علیها السلام در ابتدا، با یادآوری رسالت پیامبر و دفاع از رهبری و امامت بر حق حضرت علی علیه السلام و حق مالکیت خویش بر فدک از لحاظ قانون اثر در اسلام، با سازش کاران سیاسی اتمام حجت کرد. ایشان در فرازی از آن خطبه می‌فرماید:

«هان ای مردم! بدانید من فاطمه‌ام و پدرم محمد صلی الله علیه و آله، انتها و ابتدای کلامم یکی است؛ هرگز آنچه می‌گویم غلط نبوده و آنچه انجام می‌دهم ظلم نیست»^۲

نکته بارز در خطبه حضرت زهرا علیها السلام این است که آن حضرت با فصاحت و بلاغت خاصی به دفاع از مقام ولایت و امامت حضرت علی علیه السلام می‌پردازد. در فرازی از این خطبه می‌فرماید:

«... و چون خداوند پیامبرش را به خانه انبیا فراخواند، جایی که برگزیدگانش زندگی می‌کنند، خارهای نفاقشان سر برون آورد و پوشش دیتان رنگ باخت و صدای سرکرده گم‌راهان درآمد و پست‌مهره‌ای ذلیل و ناشناخته ظهور کرد و نازپرورده جاهلان مفسد زمزمه سر داد. پس بر دل‌ها و زندگی‌تان سوار شد ... و شما بر حق غضب کردید...»^۳

دفاع از حریم ولایت توسط یک زن و بذری که او در مسجد با سخنان مستدل و منطقی خود کاشت، بعدها در بیعت مردم با حضرت علی علیه السلام (پس از قتل عثمان) به ثمر نشست.

در دوران پس از پیامبر، کنار نهادن زنان از متن تحولات جامعه از یک سو و تمکین و پذیرش وضعیت وجود از سوی زنان از طرف دیگر که بنا به مقتضیات اجتماعی و تنگنای اقتصادی صورت می‌گرفت، باعث آن گردید که زنان چونان قشر محروم و فراموش شده‌ای از جامعه تلقی گردند که حیات و زندگی خویش را وامدار عنایت و توجه مردان هستند. این وضعیت زمینه انزوای هرچه بیشتر زنان از متن تحولات اجتماعی را فراهم آورده بود و هر اقدامی در جهت اصلاح این روند، نوعی بدعت تلقی شده و به شدت با آن برخورد می‌شد. حضور اراده‌مند دخت گرامی پیامبر در راستای ارایه تصویر صحیح از زن مسلمان، ضرورت آمادگی برای تاثیرگذاری در عرصه عمومی را تبیین نمود.

^۱ سپهر، 1363: ج 1، ص 144؛ ر.ک. دین پرور، 1355

^۲ آوای کوثر، 1376: ص 49

^۳ همان، ص 57-56؛ ر.ک. حسینی زنجان، 1365

یک بهره از ماهیت ارادی شخصیت انسانی، افزایش سطح تنش فرد است. انسان‌های سالم، همواره نیاز مداومی به حضور در عرصه‌های پویایی و درگیری بالنده تازه‌ای دارند. از کارهای روزمره در گذشته‌اند و در جستجوی تجربه‌های تازه‌اند. نگاه شخص سالم به آینده و به آرمان خویش او را به پیش می‌راند و این نگرش (با آرمان‌های خاص خود) شخصیت را یگانه می‌سازد و سبب افزایش سطح تنش او می‌شود. پایداری بر این حضور در عرصه‌های جهاد و درگیری‌های بالنده تازه و جهت‌دار و آرمان‌های ناب اجتماعی، فرا روندگی و رستگاری آدمی را تضمین می‌کند.

تلاش بانوی بزرگوار اسلام در جلوگیری از نهادینه شدن باورهای غلطی چون ضرورت حضور زن در خانه و اختصاص مدیریت عرصه عمومی به مردان از سوی سردمداران پس از پیامبر، نمونه‌ای از عملیات کنترل اجتماعی است. در جریان فدک، حضرت زهرا علیهاالسلام به دفاع از ارث زن در اسلام می‌پردازد؛ دفاع از مالکیت بر حق زن. این حرکت بر خلاف راه و رسم موجود در افکار جاهلی بود که در بعضی از اذهان رسوخ داشت. اما آنچه را اسلام حق می‌دانست برای فاطمه زهرا علیهاالسلام معیار و محک بود، نه عرف و سنت‌های جاهلی. آن حضرت توانست با حضور در مرکز اجتماع مسلمانان و مهم‌ترین مکان معتبر سیاسی - یعنی مسجد - به محاجّه با خلیفه وقت بپردازد و او را به استیضاح بکشاند و با رسوایی سیاسی حاکمان وقت، تا حد زیادی مشروعیت آنان را زیر سؤال برد و رسم‌های جاهلیت را درهم بشکند.¹ و نشان دهد که هیچ حکومتی نمی‌تواند با نادیده انگاشتن هویت انسانی افراد حق و مال کسی را غصب کند، حتی اگر این حق متعلق به یک زن باشد.

نتیجه گیری

حضرت زهرا(س) پس از رحلت پیامبر با هجمه‌های روانی بسیاری در جامعه ی مدینه مواجهه شدند، به گونه ای که افراد مسلط بر جامعه الگوهایی که پیامبر برای جامعه ی اسلامی تعیین کرده بودند را تغییر داده و روز به روز قدرت خواهی و فتنه انگیزی را گسترش داده و با تخریب جایگاه ارزشمند حضرت علی و ایجاد شایعه و تسلط بر اذهان مردم جامعه را ناامن کردند و البته غفلت و سهل انگاری مهاجر و انصار در شناخت حاکمیت حضرت علی (ع) و تابع احساسات بودن آن‌ها مسبب این تبعات منفی و عوام فریبی شد و حضرت زهرا در مقابله با دشمنان خویش مبتکر بهترین تکنیک های استراتژیک جنگ روانی مانند

¹ هندی، 1409ق: ج3، ص20؛ سیوطی، 1382: ص68؛ ر.ک. شهیدی، بی تا

روشنگری، افشاگری، تحریک عواطف تشجیع شدند و برای آگاه ساختن مردم و هشدار آن ها از هیچ تلاشی فروگذار نکردند. حضرت زهرا (س) در همان آغاز فتنه ای که بعد از جریان سقیفه توسط سیاست بازان روی داد، نقش خود را به خوبی ایفا کرد و به دفاع از ولایت برحق علی (ع) پرداخت. و در دفاع از حق کم ترین تردیدی به خود راه نداد و تا پای جان از ولایت در قالب های مختلف دفاع کرد. برای دفاع از ولایت فدک بهانه ای می شود تا حضرت زهرا با بیان سخنانی هایش به دفاع از ولایت و حق از دست رفته ی حضرت علی (ع) بپردازد. و با شاخص های شایستگی خلافت صلاح و مصلحت جامعه ی نوپای اسلام را در رهبری و امامت حضرت علی (ع) می دانست تا به تبیین حقیقت ولایت پرداخت و تنها او را شایسته ی این مقام و منصب دانست.

در دفاع از ولایت ماندان را افشا کرد و عواقب زیان بار آن را بیان نمود اعتراض خود را نسبت به کسانی که سکوت کردند و با سکوت خود صحنه بر پای مظلوم گذاشتند زمینه ساز بروز فتنه ها شدند اعلام کرد حضرت زهرا (س) بارها اعتراض خود را با گریه های هدفمند در جهت مبارزاتش علیه حاکم وقت و نا رضایتی از دستگاه حاکم به گوش همگان میرساند و در نهایت با وصیت نامه سیاسی و تاریخی خود تیرنهایی فدایی ولایت را زد و دامن مبارزه را تا قیام قیامت توسعه داد و با دفن شبانه و قبر بی نشان، از ولی اش دفاع نمود و مظلومیتش را به جهان و جهانیان ثابت کرد ایشان با انگیزه ی الهی و حفظ بصیرت به دفاع از حقیقت ولایت و احقاق این حق پرداخت و بذر مبارزه ای پاشید که هنوز ادامه دارد.

هدف حضرت زهرا (س) در مقابله با مخالفان قرار دادن حاکمیت بر محور حق و عدل بود، نه سود و ظلم. و به ما آموخت که دفاع در مقابل مخالفان حقی نیست که تعطیل بردار باشد باید در همه حال پشتیبان ولایت بود حتی در اوج غربت و تنهایی. باید برای پیروزی هر چند با امیدی ضعیف تلاش و با نظام ستم پیشه ی حاکم مبارزه کرد اگر توانست آن را مغلوب کند و اگر نتوانست آن را مغلوب نماید دست کم محکوم کند. که اگر باطل را نمی توان ساقط کرد لااقل می توان رسوا نمود که حضرت زهرا (س) با افشاگری های بی پروای خود در خطبه ها و سخنانی های خود ظلم حاکمان و جور و ستم هیئت های حاکمه ی مخالف بر اسلام و اهل بیت آنان را رسوا نمود.

باشد که مسلمین عصر حاضر با عمل به فرمایشات مقام عظمای ولایت بتوانند حمایت و پشتیبانی خود را نشان دهند و در مقابله با مخالفان برخیزند. ان شاء الله

منابع و مآخذ

1-قرآن کریم

2-نهج البلاغه

3-بحار الانوار، ج 18، باب 8 از ابواب و معجزات پیامبر و باب 1 از ابواب احوالات آن حضرت

4-فرهنگ عمید، 1380ش

5-طریحی، 1414ق

6-تهذیب الاخلاق نوشته ی ابوعلی احمد بن محمد بن یعقوب رازی قرن چهارم

7-فلسفه ی اخلاق، محمد تقی مصباح یزدی، تحقیق و نگارش احمد حسین شریفی، ج سوم، پاییز 94

8-لسان العرب، ابن منظور، 1119 م، ج 2

9-فرهنگ نفیسی، علی اکبر نفیسی، ج 5، تهران

10-جلوه های رفتاری حضرت زهرا، عذرا انصاری، هجدهم، قم، سال 93

11-فوائد السمطين، ج 2

12-عروسی حویزی، 1415ق، ج 4، فرات کوفی 1410، ج 1

13-سلطان الواعظین، 1366

14- دلائل النبوه، ج 2

15- احتجاج، ج 1

16- سيره ی ابن هشام، ج 3

17- مغازی واقدي، ج 1

18- در آمدی بر سيره ی فاطمی، علی رفيعی

19- دلائل الامامه، ج 30

20- فيض كاشانی، 1415، ج 1

21- شیوه های برخورد پیشوایان دین اسلام با مخالفان، خلیلی عبدالرحمن، چ اول، سال 85